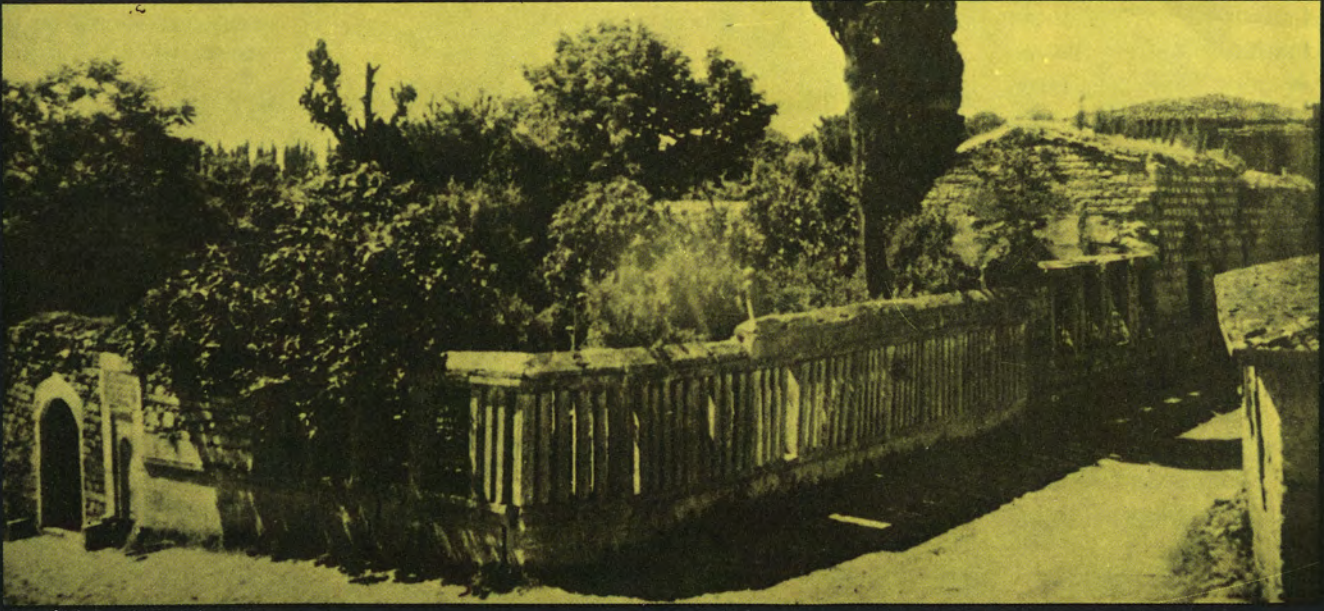

Dergâh'ın 1945 yılındaki..

.. ve şimdiki durumu.

Eyüpsultan'da **Şeyh Murad** *külliyesi*

Muharrem Hilmi ŞENALP (Mimar, İTÜ)

YIL 1
SAYI 1
TEMMUZ 1982
(Yılda iki sayı çıkar)

TPV ADINA SAHİBİ:

Ahmed Aydın Bolak

YAZIŞLARI MÜDÜRÜ:

M. Uğur Derman

HAZIRLAYAN:

Hasan Ali Göksoy

ADRES:

İstiklâl Cad. No. 28/6-8
Beyoğlu - İstanbul
Tel: 43 02 16 - 44 58 09

İÇİNDEKİLER

VAKIF	1 — 4
BİR ALP-EREN VARDI	5 — 9
AMASYA'DA İKİNCİ	
BAYEZİD KÜLLİYESİ	10 — 14
EMZİKLİ SEBİLLER	15 — 21
ŞEYH MURAD KÜLLİYESİ	22 — 26
İSTANBUL'UN MÜSLÜMANLAR	
TARAFINDAN MUHASARALARI	27 — 32
SAVAT	33 — 36

Kapak: Mustafa DÜZGÜNMAN ebrûsu

Dizgi :
KENT BASIMEVİ - 28 08 15

Filmier :
RENK GRAFİK - 27 62 26

Baskı :
RENKLER MATBAACILIK
22 90 71 - 26 76 18

Bu mecmûadaki yazılar, kaynak gösterilerek ıktibas edilebilir.

Lâle

LÂLE'nin de gâyesi infâk olmalıdır.

İnsan topluluklarında görülen bazı tereddidi ve vahşet alâmetlerine rağmen, hemeinsine karşı ferdin ruhunda yatan, yaradılıştan gelme ve zannımca hiçbir vakit yok edilmesi mümkün olmayacak bir eğilim, bir his varsa, o da, ihtiyaç kalana vermek, ona yardım etmek arzûsudur. Sokakta düşenin yardımına âni olarak koşmak bu tabii hissin neticesi değil midir? Yüzme bilmeyen birisini boğulmaktan kurtarmak için suya atlayanda da aynı his hâkim olur. Bu hissi inkişaf ettirir ve onu insiyâki seviyeden akıl ve muhakeme seviyesine çıkarırsak görürüz ki; fakirler için imârethâneler (aşevleri) kurmak, yurtlar tesis etmek ve —Vakfımızın esas gâyesinde olduğu gibi— tahsil masraflarını karşılamakta güçlük çeken gençlere maddî yardımda bulunmak, diğer birçok hayır işleri uğrunda çalışmak, hep aynı his ve fikirden doğmaktadır.

Bu hâl Doğu'da ve Batı'da, insanın yaşadığı her yerde vardır. Batı'da da, vermek, paylaşmak, fedakârlık etmek, ahlâkın yüksek mertebesidir. Büyük mütefekkir Goethe, Faust'unda «ancak veren mes'ûd olur» der. Bizde buna «infâk» denir. Infâk, Allah'ı seymenin bir belirtisi, nefsin hırstan korunması, kemâlâtın bir ölçüsü sayılır. Infâk,

bir hayatın gâyesini teşkil edecek kadar kudretli ve çekicidir. «Başkalarını da düşünmek»le târif edilebilir. Bunun bir üst derecesi «ısâr»da ise «evvelâ başkalarını düşünmek»; onun da fevkinde olan «Muhammedî şefkat»de de, «yalnız başkalarını düşünmek» vardır. Bu yüksek rütbelere erişme iddiasında bulunmak, Peygamberimizin ve pek az sayıda bazı müstesnâ kişilerin dışında kalan insanların haddi değildir. Vakfımız da yalnız «infâk»la yetinmektedir.

Infâk, yalnız maldan ve paradan değil, konusu maddî olmayan şeylerden de oluşabilir. Hatta fakirin daha fakire vereceği bir nasihat, söyleyeceği bir tatlı söz, zenginın vereceği maldan daha çok makbûle geçebilir.

İşte, LÂLE'nin neşir faaliyetiyle gençlere hitab etmesi, ahlâk, san'at ve ilim sâhasında onlara ışık tutması, sosyal hayatımıza tesir eden çeşitli konularda bilgi verip yardımcı olması da, «fikri bir infâk» olacaktır. Bu bakımdan, LÂLE'nin neşir faaliyetine katılacak olanlara şimdiden teşekkür etmeyi ve başarılar dilemeyi bir borç bilirim.

Mithat Recai Ögderin

Eyüp Nişancı'nda, zengin tarihi hüviyeti, değişik mekânları, zengin süslemeli mezar taşlarıyla dolu hazîresi, çevresindeki eski mahalle mektebi, ahşap evleri, yanbaşında bir **Sinan** eseri olan **Nişancı Mustafa Paşa Câmii** ile birlikte, eski şahsiyetini muhafazaya çalışan sokakların kesiştiği meydancığa bakan bir «dergâh» vardır: **Şeyh Murad Efendi Dergâhı**...

Şeyhülislâm Dâmad-zâde Ahmed Efendi (vefatı: H. 1154, M. 1741)¹ tarafından Buhârâ'lı Şeyh Murad Efendi² adına **medrese** veya **dârü'l-Mesnevî** olarak yaptırılmış bir **Lâle Devri** yapısıdır. Şimdi yerinde bulunmayan kitâbesi H. 1127 (M. 1715) tarihlidir. Bu dergâh, Şeyh Murad Efendi'nin vefatından sonra Nakşbendî zâviyesi ve Hamzavî-Melâmî tekkesi olarak faaliyet göstermiş; reisü'l-meşayih Hâfız **Feyzullah Efendi** (vefatı: H. 1284, M. 1867) zamanında diğer tekke ve zâviyelere şeyh tâyin eden «meşihat makâmı» vazifesi görmüş, zamanının bir nevî «ihtisas üniversitesi» olmuştur. Külliye; mescid, semâhâne, türbe ve medrese ile, yıkılan selâmlık ve harem binâlarından meydana gelmektedir. Tekkenin şadırvanı ve çeşmesi bugün mevcut değildir. Dergâhın bahçesinden geçen Kırkçeşme suları³ isâle hattı ise, civarda bizim sayabildiğimiz dokuz adet tarihî çeşmeyi beslemektedir.

Dergâhın hazîresinde; hat san'atında İmad yolunu takip eden ve kitapları bugünkü Süleymaniye Kütüphanesi'nin önemli bir bölümünü oluşturan Ta'lık-nüvis **Şeyhülislâm Veliyyüddin Efendi**⁴ (vefatı: H. 1182, M. 1768-69); klâsik Türk mûsikîsi üstadlarından **Hüseyinü'l-Hisârî** (vefatı: H. 1236, M. 1821); hukuk âlimi **Muhammed Gedûsi** (vefatı: H. 1253, M. 1837); büyük hattatlarımızdan **Mahmud Celâleddin** (vefatı: H. 1245, M. 1829); kadın hattatlarımızdan **Esmâ İbret Hanım** (Doğ.: H. 1194, M. 1780); Mühendishâne-i Berrî-i Hümayûn⁵ Hâfız-ı Kütüb'ü **Fethi Efendi** (vefatı: H. 1277, M. 1860); aynı mektebin hattatlarından **Sadullah Efendi** (vefatı: H. 1264, M. 1847); İzzî Tarihi müellifi, hattat, vak'anüvis **İzzî Efendi** (vefatı: H. 1168, M. 1755); Yenâbî'ul-Mevedde adlı eserin sahibi **Seyyid Süleyman Belhî** (vefatı: H. 1294, M. 1877) ve müsteşriklerin, kendisiyle görüşmek için ziyâretine geldikleri, Mevlânâ'dan sonra en uzun tasavvufî manzum eserleri veren, dergâhın son şeyhlerinden **Seyyid Abdülkadir Belhî**⁶ (vefatı: H. 1341, M. 1922) ile, kültür tarihimiz içinde önemli mevkîleri olan diğer kişiler yatmaktadır.

1945'de, medrese revakları..

.. ve bugüne kalanlar

Şimdi yerinde yeller esen çeşme ve
kitâbe (1945 yılı).

Hazîredeki Hamzavî-Melâmî, simidî, kâtibî, örfî kavuklar, muhtelif tarihlere âit fesler, hotozlu kadın taşları ile Kaadirî ve Nakşî tâclarının herbiri ayrı değerinde birer tarihî vesîka hüviyetindedir.

Derler ki; dergâh senenin 365 günü her meşrebden insana gece ve gündüz açık olup, geniş ve ufki bir tefekkür sistemine sahipti ve zamânının yeniliklerine de öncülük ederdi. Taassubun «şeytan arabası» diye tepki gösterdiği – Türkiye'ye ilk defa gelen-üç bisikletten birisi dergâha alınmıştır. Selâmlık ve harem binaları arasında Lökânşe piliyle çalışan bir irtibat sistemi kurulmuştur. Bahçesi ise bambaşka bir âlemdir...

«.. avluyu cennet misâli tezyîn eden güllerin, karanfillerin, menekşelerin ve çeşit çeşit ağaçlara mahsus çiçeklerin hafif hafif esen rüzgârla etrafa neşrettikleri güzel ve lâtif kokular, diğer taraftan selsebil-i cinân'ı andıran şadırvandan dökülen rahmet misâli suların çıkardıkları sesler...» ..ve serbestçe dolaşan ceylânlar...

Heyhat ki şimdi bu harâbeye dönmüş «duvarsız müze»de, sâdece, günümüzün umursamaz insanının geçmişe olan saygısızlığını görürsünüz.

★

Bugün, tarihî şehir dokularını yoketmekle vazifeli görünen «hızlı şehirleşme» hâdisesi, bu çevreyi de onarılmaz şekilde kemirmiştir. Daha düne kadar revakları briketle örülmüş, medrese hücreleri işgâl edilmiş, bahçesine bir sürü gecekondu yapılmış, tuvalet kanalları hazîreye verilmiş olan bu dergâhın kapıları, duvarları ve revakları yıkılmış durumdadır. Sütun başlarındaki bronz bilezikler, kimbilir ne zaman ve hangi hurdacıya satıldı? Ahşap harem ve selâmlık binâları, henüz 1977 yılında çevre sâkinleri tarafından, kışlık odun temini için kıymığına kadar yokedildi. Şimdi ne temelleri belli, ne de bir iz var. Bahçede ne şadırvan kalmış, ne de güller.. Medrese odaları esrarkeşlere, duvarlar örümceklere mesken olmuş. Bir zamanlar muhrik ney sadâlarıyla inleyen kubbelerde şimdi baykuş bile ötmüyor. Odalardaki ocak önlerinde toprağı karıştırırsanız, uyuşturucu ilâçlar ve morfin ampulleri bulursunuz. Herbiri nefis birer san'at numûnesi olan güzelim mezartaşlarının birçoğu civar inşaatlarda kullanılmış; nasılsa kalabilenlerin de pek çoğu kırık. Zamânının **gûlsitânında** ince zevkimize misâl olan güller yerine, bugünün **harâbezârında** «kirli çamaşırlar», vurdumduymazlığımıza bayrak olmuş...

«Kâfir ağlar bizim ahvâl-i perîşânımıza...»

Kültürümüze ve mimârî mirasımıza bizim yaptığımız tahribâtı, cihan savaşları bile yapmamıştır sanırım.

Mesele, herhangi bir yapının bugünkü acıklı durumundan ibaret değildir. Asıl mesele, bu hususda sahip olduğumuz «zihniyet»dedir. Avrupa Kültürel İşbirliği Konseyi bakanlar seviyesinde kararlar alır, simpoziumlar düzenler, «mimârî miras yılı» ilân edilir; başta Vakıflar, üniversiteler ve akademiler olmak üzere her müessese sınırlı imkânlarıyla birşeyler yapmaya çalışır; fakat kurulacak diyalogla «değer» hâlinde faydalanılabilecek bir neticeye varılamaz. Vakıfların sınırlı tahsisatıyla yaptığı restorasyonlar da böyledir.

Nitekim, yıllar süren bürokrasi neticesinde Şeyh Murad Külliyesi'nde

İpte asılı mavi elbisenin tam altında, Abdülkadir Belhî Hz'nin kabri olacak!

Fotoğraflar: Hasan Âli GÖKSOY

başlayan ve gayet ağır ilerleyen restorasyon, külliye'yi belki birkaç yıl daha ayakta tutacaktır. **Fakat restorasyon, yıpranmış yapıda bugün icrâ edilecek fonksiyona göre yapılmalıdır.** Kaba tâmiratını bitirip binâyı kendi hâline terketmek, onun tekrar harâp olmasına göz yummak demektir. Dolayısıyla, belki de bu tip binâların hukûkî statülerini yeniden ele almak icap eder. Gene Eyüp Nişancası'ndaki Şeyhülislâm Mustafa Efendi Tekkesi'nin durumu bu hususdaki en canlı misâli teşkil eder. Vitraylarına kadar yenilenen yapı, tâmir faaliyeti bittikten sonra gecekonducuların elinde tekrar harâp, sarfedilen emek ve para ise ziyan olmuştur.

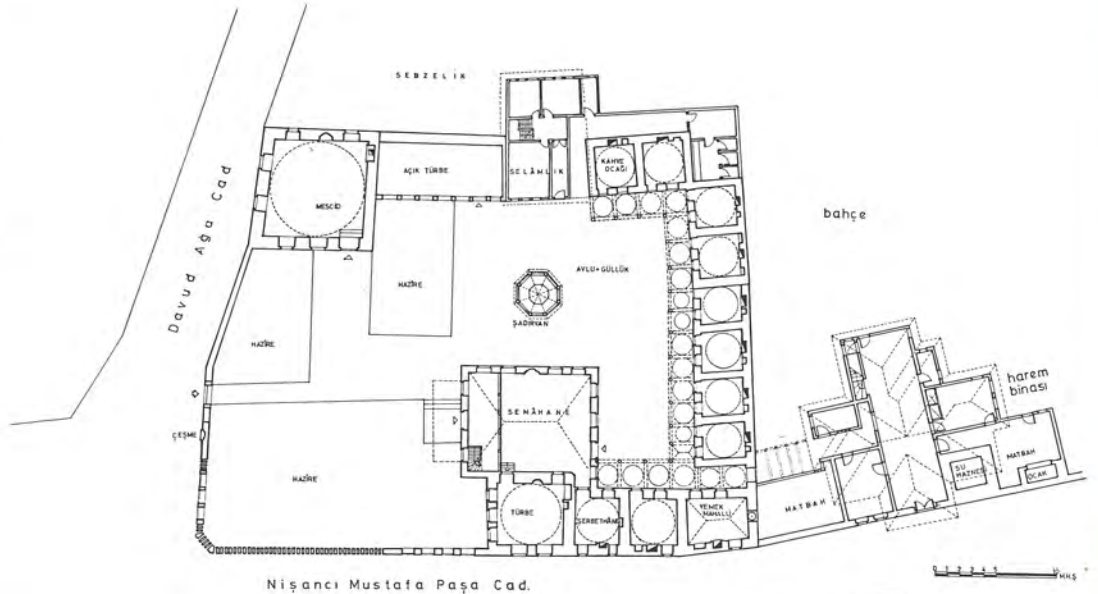
Mimârîde incelik ve zarâfetin, edebiyat ve mûsikîde zengin ifade ve mânâ derinliğinin, hat ve tezyinatda sabır ve asâletin, san'atın her şûbesinde sâdelik içinde ihtişâmın nümûnelerini verenlerin torunları bizler değil miyiz? Vârisi olduğumuz kültür mîrasının değerini ne zaman farkedeceğiz? Hepsı birer birer elimizden çıktıktan sonra mı?.. Yoksa kültürümüzü, Avrupalı ressamaların gravürlerinden, hâtıra olarak saklanan fotoğraflardan mı öğreneceğiz bir gün?..

Cemiyet ve kültürün dinamik değişmesi ile binâların statik mekân değeri arasında bir denge kurarak, mevcut yapıları değerlendirmek ve kullanmak icab eder. Yapılış maksadını kaybetmiş, tarihî ve mimârî kıymeti olan yapılara, tabîi ve estetik çevreleri içinde yeni kullanım biçimleri bulunması lâzımdır. Bu mirasın korunması, aynı zamanda, mevcut bir ekonomik değerın muhafazası demektir.

Eyüp Sultan Câmii ve külliyesini «Dünya İslâm Kültür ve Ziyâret Merkezi» hâline getirmek için Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından bir proje hazırlanmaktadır. Bu teşebbüsün mâlî finansmanının 1982 bütçesinden karşılanması kararlaştırılmıştır. Eyüp Sultan ve çevresinde trafik akışının yeniden ele alınarak çevreye motorlu vâsıtaların sokulmaması ve yeni yaya yollarının ihdâsı düşünülmektedir. Hazırlanan projeye göre, tarihî dokuyu bozan gelişigüzel yapılar istimlâk edilip yeşil sahalar oluşturulacaktır. Projenin ismi dikkate alınırsa, civarda, başta sahâbe kabirleri olmak üzere Şeyh Murad Külliyesi, Cafer Paşa Medresesi, Şeyhülislâm Mustafa Efendi Câmii ve Tekkesi, Şeyh

Külliye'nin mescidi. Sağda görünen yıkıntı, bir «ocak»dır. Mescidin içinde ocak, ender rastlanan özelliklerdendir. Bu bakımdan da külliyenin Türk mimârisinde ayrı önemi vardır.

Şeyh Murad Külliyesi restitüsyon plânı

Şemsüddîn Sivâsî Tekkesi ve Baba Haydar Câmii gibi çoğunun tâmirâtı yapılmış diğer tarihî eserlerden sarfınazar edilmemesi gerekir. Bu gibi yapıların «Eyüp Sultan Projesi» ve ziyâret güzergâhı içinde değerlendirilmesi büyük çapta bir yatırıma da ihtiyaç göstermeyecektir.

Şeyh Murad Dergâhı da bütün müştemilâtı ve fonksiyonel yapı gruplaşmasıyla tam bir «tekke» husûsiyeti gösteren enteresan bir manzûmedir. Külliyenin, hazırlanan «Eyüp Projesi»nin bir parçası olarak turistik gâyeye de hizmet edecek, geçici ve dâimî sergilerin tertip

edildiği, klâsik san'atlarımızdan mûsikî, hat, tezhib, ebrû, cild, oymacılık, tesbihcilik gibi kursların açıldığı, konser ve konferansların verildiği bir **kültür merkezi** olarak değerlendirilmesi düşünülebilir. Bir hayli meraklısı ve uğraşanı olduğu hâlde, sadece organize olamamak yüzünden unutulmaya yüz tutmuş el san'atlarımızın, yine unutulmuş bir yapı grubunu da kurtararak, organizasyonun bu mekânlarda sağlanması mümkündür. Külliye'nin, günümüz mekân anlayışına uygun olarak, bu fonksiyona göre restorasyonu yapılabilir. Dergâhın ve yıkılan harem binâsının gerisindeki geniş arâzide, değişik fonksiyonları olan, kaybolmuş **has bahçe** ve **Türk bahçeciliği'nin** çok maksatlı bir nümûnesi verilebilir.

Bahçe, Osmanlı medeniyeti ve özellikle mimârisinin «esas bünyesi» içinde parçalanmaz bir unsurdur. Avrupa'daki formel bahçenin,

İngiliz romantik bahçe düzeninin hâlâ korunduğu düşünülürse, «hemen bütün tezyînâtını çiçekten alan», kumaşından ebrûsuna, taşından toprağına kadar nakış nakış işleyip aşıl原因 ve tabiatla içiçe yaşayan bir milletin böyle bir tek numûnesi olmaması, tarihî, kültürel ve turistik bakımdan büyük noksanlıktır. Eski Türk bahçeleri, tabiat taklidi bahçeler değildir. Eski Türk mimârisi gibi, insan mikyâsında, zevk ve duygu mahsûlü, «süsten ziyâde mantık ve faydaya ehemmiyet veren» bir anlayıştaır.

Eyüp'ün çekilmez havası dikkate alınarak, daha içeride ve yüksekte olan bu yapı grubu, müzesi, kütüphânesi, özel çalışma odaları, toplantı salonu, lokantası ve Türk bahçesi bulunan bir kültür ve turizm merkezi hâlinde, eski hüviyetini koruyan yapı ve sokaklar zinciriyle, Eyüp'e kadar uzanan çizgide, **tarihî kültürün bugünün anlayışına intibak**

sentezini yapmak üzere değerlendirilebilir. İstanbul, günümüzde olduğu gibi Bizans ve Osmanlı devirlerinde de dünyanın sayılı kültür ve san'at odaklarından olmuş metropoliten karakterde bir şehirdir. Ama bugün değil İstanbul'da, Anadolu'nun bütününde böyle bir kültür merkezimiz maalesef yoktur.

Geri kalmışlığın en mühim sebeplerinden birisi, tarihî mirasın reddi ve mâziyle olan kültür bağlarının kopukluğudur. Dolayısıyla; kaybolmak üzere olan klâsik san'atlarımızın yaşatılmasına da vesile olabilecek bu tip mimârî mirasın korunup fonksiyone edilmesi, hem ekonomik hem de insânî bakımdan önemlidir. Başka bir ifadeyle; kültür değerlerimize sâhip çıkmak, tarihî ve vicdânî borcumuzdur.

Birkaç yıl öncesine kadar içinde oturulan haremlik bölümünden şimdi bu top sahası var.

Gecekondudaki Şeyhülislâm!.. Veliyüddin Efendi ve oğlu Kadıasker Mehmed Emin Efendi, işte burada yatıyorlar.

Notlar ve kaynaklar :

- (1) Bânisi, **Hadikatü'l-Cevâmî'**ye göre Kangırı'lı (Çankırı'lı) Mustafa Efendi'dir. Hayrat kaydı, oğlu Şeyhülislâm Ebu'l-hayr Ahmed Efendi'yi göstermektedir.
- (2) Zâkir Şükrü Efendi'nin **Mecmûa-i Tekâyâ'**ında, «Şeyh Seyyid Mehmed Murad, el-Buhârî, en-Nakşebendî, Halife-i İmâm-ı Rabbânî-zâde Şeyh Hâce Mehmed Ma'sum el-Farûkî, tekye'deki türbede medfundur..» diye geçer (H. 1132, M. 1719-20).
- (3) «Kırkçeşme suları» Mimar Sinan tarafından bendlerden getirilmiş, başlıbaşına ayrı bir tetkik mevzuu olacak büyük bir mimârî faaliyettir.
- (4) Veliyüddin Efendi 75'nci şeyhülislâmdır. Ta'lıyk hattının büyük ustalarındandır. Bugün atyarışlarının yapıldığı hipodrom O'nun adıyla anılır. Lâle merakıyla da tanınmıştır.
- (5) **Mühendishâne-i Berri-i Hümayûn**, 1773'de açılan **Mühendishâne'nin** devamı olarak 1795'de Üçüncü Selim tarafından kurulmuş ve gelişerek bugünkü **İstanbul Teknik Üniversitesi'nin** esâsını teşkil etmiştir.
- (6) Seyyid Abdülkadir Belhî, Türkçe manzûmelerini bazen Anadolu, bazen Çağatay lehçesiyle yazmış; şiirlerinde «Gülâm-ı Kaadir, Kaadir-i Hikmet ve Belhî» mahlûslarını kullanmıştır. Sekiz eseri vardır. Divân'ı hariç olmak üzere eserlerinin tamamı 33598 beyittir. Kendisi aynı zamanda da iyi bir hattatı.
- (7) Bahâ Doğramacı, **Kemâli Divânından Aşk Sızıntıları**, İstanbul 1977.
- Zâkir Şükrü Efendi, **Mecmûa-i Tekâyâ'**, Hazırlayanlar: Mehmed Serhan Tayşî, index ve mukaddime: Dr. Clauss Kreiser, Freiburg 1980.
- Tahsin Öz, **İstanbul Câmileri**, C. 1
- Cemâleddin Server Revnakoğlu, **Şeyh Murad Dosyası**, Galata Mevlevihânesi Arşivi.
- Hâfız Hüseyin Efendi bin Hacı İsmâil Ayvansarâyî, **Hadikatü'l-Cevâmî**, C. 1
- Muzaffer Erdoğan, «Osmanlı Devrinde İstanbul Bahçeleri», **Vakıflar Dergisi** Sayı: 4, Ankara 1957
- Abdülbâkîy Gölpınarlı, «İşte Türkiye'nin Açık Müzeleri», **Milliyet Gazetesi**, 12 Şubat 1977, Sf. 2
- Abdülbâkîy Gölpınarlı, «Dününü Bilmeyen, Yaşayan Bir Ölüdür Ancak» **Milliyet Gazetesi**, 19 Eylül 1975, Sf.2
- Refî' Cevad Ulunay, «Harâbeler», **Milliyet Gazetesi**, 31 Ocak 1966, Sf. 2